

Безпалько Ольга

м. Вінниця

(Наук. керівн. – д. філол. н., проф. Іваницька Н.Л.)

**СИНСЕМАНТИЧНІ СЛОВА ЯК КОМПОНЕНТИ
АНАЛІТИЧНОЇ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ ПРИСУДКА
(на прикладі поетичних творів для дітей Ліни Костенко)**

Анотація

У статті здійснена спроба визначення лексико-семантичних і власне граматичних ознак синсемантичних слів на прикладі дієслів, що виступають присудками у структурі речення, також з'ясовано їхні функції як обов'язкових компонентів у так званих синтаксично неподільних або семантично неподільних словосполученнях.

Ключові слова: синсемантичні слова, дієслово, члени речення, синтаксично неподільні й семантично неподільні словосполучення, синтаксична функція, слова релятивної та абсолютної семантики.

Аннотация

Автором совершена попытка определить лексико-семантические и собственно грамматические признаки синсемантических слов на примере глаголов, выполняющих в предложении роль сказуемого. Выяснены их функции как обязательных компонентов в так называемых синтаксически нечленимых или семантически нечленимых словосочетаниях.

Ключевые слова: синсемантические слова, глаголы, члены предложения, словосочетания, синтаксическая функция, слова релятивной и абсолютной семантики.

Abstract

The article attempts to define lexical-semantic and proper grammatical features of syntemantic words on the example of verbs that act as sentences in the sentence structure, and their functions as obligatory components in so-called syntactically indivisible or semantically indivisible phrases.

Key words: syntemantic words, verb, sentence members, syntactically indivisible and semantically indivisible phrases, syntactic function, words of relational and absolute semantics.

Модель «членів речення» є такою синтаксичною моделлю, що стала класичною в мовознавчій науці й не втратила своєї актуальності. Але в сучасній лінгвістиці з'явилися й інші підходи до організації та сегментації речення, прийоми щодо визначення граматичної структури синтаксичних одиниць. Аналізуючи стан досліджень із порушеної в нашій статті проблематики, назвемо класичними погляди провідних фахівців відомих у світі лінгвістичних шкіл і гуртків, таких, зокрема, як американська школа дескриптивної лінгвістики (Є. Сепір, Л. Блумфільд, Х. Харріс), копенгагенський гурток (Л. Єльмслєв, В. Брендаль), пражська школа функціональної лінгвістики (Р. Якобсон, М. Трубецької, В. Матезіус), російська школа молодогограматизму (В. Виноградов, Л. Щерба, Є. Поліванов). В Україні в цій галузі багато досліджень здійснили такі мовознавці: Л. Булаховський, О. Мельничук, В. Русанівський, І. Ковалик, М. Муравицька, В. Перебийніс, О. Тераненко, М. Кочерган, А. Загнітко, І. Вихованець, В. Німчук, О. Мельничук, Н. Гуйванюк, К. Городенська, Н. Іваницька, М. Степаненко, В. Шинкарук, М. Мірченко, В. Ожоган та ін.

У сучасному теоретичному синтаксисі української мови спостерігаємо три провідні тенденції щодо визначення членів речення:

1) ряд науковців відстоює традиційну теорію побудови речення на основі його, так би мовити, «членності»;

2) інші мовознавці, вказуючи на суттєві недоліки так званої «членної» будови речення, заперечують її;

3) окремі лінгвісти ігнорують схвальні та розгромні думки щодо «членної» будови, оскільки використовують у своїх дослідженнях багатющий досвід вивчення граматичної структури речення, розширивши, конкретизують, уточнюють окремі поняття, а отже – збагачують синтаксичну теорію. Усі

тенденції сучасності, зокрема й підходи щодо «членної будови» речення, теоретично доповнюють одна одну, підсилюють і збагачують.

Наголосимо, що традиційно, за синтаксичними функціями, які виконують члени речення, і за морфологічними ознаками, у двоскладному реченні розрізняють головні члени (це підмет і присудок), головний член односкладного речення (що нагадує модель підмета чи присудка, у залежності від структури й наповнення такого речення), а також другорядні члени речення – означення, додаток і обставину [Вихованець 1993, с. 59–60]. Також традиційно за членами речення у певний спосіб закріплені специфічні презентативні форми, тобто морфологічні способи вираження: для підмета це, найчастіше, іменник у називному відмінку, для присудка це, переважно, фінитні форми дієслова, для додатка – усі непрямі відмінки іменників, для означення – це прикметник або дієприкметник, а для обставини – це прислівник чи дієприслівник.

Щодо функції певного члена речення: саме морфологізований спосіб вираження може забезпечувати функціональність відповідної частини мови, спорадичне чи регулярне, нетипове й типове вживання. Відомо, що є морфологізовані та неморфологізовані способи вираження головних і другорядних членів речення, що можуть передбачати нетипове вживання певних частини мови у функціональному аспекті тих чи тих членів речення.

Нетиповою формою для вираження членів речення також вважається словосполучення або ж інше поєднання повнозначних слів, так званих «синтаксичних компонентів аналітичної будови» [Костенко 1987, с. 30]. Словосполучення, до складу яких належать синсемантичні слова, і є синтаксичними компонентами аналітичної будови, вони являють собою такі форми, що не мають чітко визначеної семантики, а реалізуються семантично у сполученні з васальними, супутніми, залежними повнозначними словами.

Властивість мовних одиниць виконувати службову роль, узалежнюватися від інших одиниць у реченні граматично й за змістом [Шульжук 2010, с. 69], виражаючи значення лише в поєднанні з іншими мовними одиницями,

називається в лінгвістиці синсемантизмом. Отже, метою нашої статті є спроба з'ясування лексико-граматичної природи та функціонування синсемантичних слів як цементуючих компонентів в аналітичній формі вираження присудка.

Загальновідомо, що забезпеченням семантико-синтаксичної структури речення, так би мовити, займаються повнозначні слова абсолютного та релятивного значення. Слова абсолютного, іншими словами, автосемантичного значення, так званої, закритої семантики характеризуються самодостатнім смислом, вони зрозумілі – це поняття, явища, дії, процеси, характеристики, властивості, за які відповідають іменники, дієслова, прикметники. Вони не потребують доповнення для свого змісту за допомогою інших слів, у синтаксичній структурі речення вони самостійно виконують функціональне навантаження певного члена, отже, вони причетні до формування членності речення: «Осогорова пушинка біла У мою кімнату залетіла (І. Вирган); Опівночі айстри в саду розцвіли...» (Олександр Олесь). У наведеному до прикладу уривку з дитячої поезії, що є реченням, складовими компонентами є слова так званої абсолютної семантики, тобто спроможні разом або ж окремо, зі службовими словами сформувавши семантико-синтаксичну структуру. Слова закритої семантики відрізняються від слів відкритої семантики тим, що здатні реалізувати своє значення не васально, самостійно, при цьому не вимагаючи якихось особливих синтагматичних зв'язків у словосполученні або ж у реченні [Іваницька 1986, с. 78].

Синсемантичні слова, тобто такі, що мають релятивну семантику, семантично і граматично не є достатніми, не можуть самостійно позиціонуватись у структурі речення, натомість вони вимагають сусідства, постпозиції по відношенню до себе, повнозначних слів із відповідною граматичною формою. Ці слова повнозначні, але за умов відкритої семантики потребують заповнення недостатності змісту членом речення із залежними від нього словами [Вихованець 1993, с. 34].

Отже, аналітичні форми вираження членів речення з'являються завдяки появі релятивних слів разом із такими словами, що є семантичними

наповнювачами. Найчастіше це можна простежити в поезії або в пісні. Наведемо тут такий приклад із поезії Ліни Костенко «Горобець із білою бородою», вміщеної у збірці «Бузиновий цар»: *«Розбігайтесь, людоньки, хто кудюю! – Горобець із білою бородою!»* [Костенко 1987]. Ознаку семантичної повноти чи неповноти (автосемантичність чи синсемантичність) можуть проявляти і зберігати слова, належні до різних частин мови, але найчастіше ця ознака проявляється у перехідних дієслів. Ілюструємо це за допомогою цитування поезії Ліни Костенко «Травиченька» зі збірки «Бузиновий цар»: *«Уже в дітей порожевіли личка, Уже дощем надихалась земля. І скрізь – трава, травиченька, травичка, І сонце сипле квіти, як з бриля»* [Костенко 1987]. Цікаво в сенсі ілюстрування семантичної неповноти є мініатюра Ліни Костенко «Телеграма-блискавка» з тієї ж збірки: *«Вночі за вовчими ярами зайці давали телеграми. І прочитала так сосна: «Чекайте квітами Весна»* [Костенко 1987].

Проблеми автосемантичних і синсемантичних дієслів знайшли своє відображення й комплексне висвітлення у багатьох наукових працях, які безпосередньо стосуються складеного дієслівного присудка, зокрема, вельми багатющий лінгвістичний матеріал знайдемо у дослідженні І. Прокопенко «Синтаксичні функції синсемантичних дієслів» [Прокопенко 2005, с. 4–14], що стало дисертаційним. На основі розробленого в лінгвістиці, підходимо до визначення, що синсемантичними можуть бути, звісно, після дієслів у кількісному еквіваленті, слова, належні до інших частин мови, зокрема, це іменники та прикметники, а також числівники, займенники та прислівники: *«Поїдемо поговорити з лісом, а вже тоді я можу і з людьми»* (із поезії Ліни Костенко «Цей ліс живий, у нього добрі очі...» зі збірки «Бузиновий цар») [Костенко 1987].

Саме лексичне значення слова та його граматичні особливості впливають на формування ступеня релятивності слова, впливаючи на потребу прислівних поширювачів, у залежності від сполучуваності з залежними, васальними компонентами у складі словосполучення або ж речення [Прокопенко 2005,

с. 15]. Найвищою такою семантичною єдністю у повнозначних словах виникає у ситуації сполучень, де слова релятивної семантики виступають такими, які підпорядковують собі інші. У словосполученні чи в реченні вони не бувають вживаними абсолютивно, а вимагають для себе залежних, підпорядковуваних слів, що вживані в певній граматичній формі з детермінованим значенням, при цьому лексичне значення яким забезпечує реальне змістове наповнення члена речення. Словосполученням, що мають такий склад, властива смислова [Шульжук 2010, с. 16–17], а також синтаксична неподільність, тобто вони здатні граматикуватися й утворювати один синтаксичний аналітичний компонент у структурі речення [Шульжук 2010, с. 40].

У такій ролі можуть виступати як головні, так і будь-який із другорядних членів речення [Плющ 2005, с. 66–72], зокрема, чи не найчастіше – складений присудок і складений підмет, що мають аналітичну форму вираження. Аналітична форма головного члена речення являє собою, як правило, словосполучення одного або іншого з двох можливих типів (або синтаксично неподільне, або ж семантично неподільне) [Прокопенко 2005, с. 10]. Разом із тим, семантично неподільні словосполучення не можна ототожнювати з фразеологізмами, оскільки вони не мають сталості словесного складу, їхні компоненти зберігають відносну чи абсолютну семантичну самостійність. Присудок у реченнях із соціативним, складеним підметом має пристосовану до підмета форму (цитуємо поезію Ліни Костенко «Веселий дощ» зі збірки «Бузиновий цар»): *«Струшується сад, як парасолька, ниви мокрі і порожній шлях... Ген корів розсипана квасолька Доганяє хмари у полях»*[Костенко 1987].

Отже, аналіз граматичної та лексико-семантичної структур складених членів речення, із автосемантичним і синсемантичним потенціалом, дає нам підстави зробити такі висновки, що синсемантичність (іншими словами – дифузність) значення виявляється, на противагу синсемантичності, у структурі речення або словосполучення. Послаблення чи знеяскравлення семантики синсемантичних слів має різні походження та природу: або це внутрішня сутність відповідних лексем, або це наслідки десемантизації (розщеплення

семантики). На відміну від автосемантичних слів, слова із синсемантизмом у своєму значенні не мають референтного (васального) денотативного компонента, що й призводить до потреби абсолютивної семантики, щоб у поєднанні з автосемантичними словами виконувати функцію члена речення, зокрема складеного присудка чи підмета, що й потрібно було довести в нашій науковій розвідці.

Література:

1. Вихованець І. Граматика української мови: Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
2. Іваницька Н. Двоскладне речення в українській мові. Київ: Вища школа, 1986. 167 с.
3. Костенко Л. Бузиновий цар. Київ: Веселка, 1987. 100 с.
4. Плющ М. Граматика української мови. Київ: Вища школа, 2005. 286 с.
5. Прокопенко І. Синтаксичні функції синсемантичних дієслів: Автореферат дисертації кандидата філологічних наук. Київ, 2005. 18 с.
6. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. Бажана, 2007. 853 с.
7. Шульжук К. Синтаксис української мови. Київ: Академія, 2010. 406 с.
8. Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий: Т.2; подобщ. ред. А. Тихонова, Ф. Хашимова. Москва: Наука, 2008. 813 с.

Наталія Борисова

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А.П.)

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА:

ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА

Анотація

У статті охарактеризовано тематичний діапазон літератури для дітей та юнацтва; окреслено фактори впливу на обрання письменником теми; проаналізовано проблеми, що найчастіше піднімаються авторами.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва, тема, фактор впливу, ідея.

Аннотация

В статье дана характеристика тематического диапазона литературы для детей и подростков; акцентированы факторы влияния на выбор писателем темы; проанализированы проблемы, которые активно поднимаются авторами.